

AZ EMBERISÉG LEGSÖTÉTEBB ÉJSZAKÁJA

Jászberényi Sándor: A lélek legszebb éjszakája

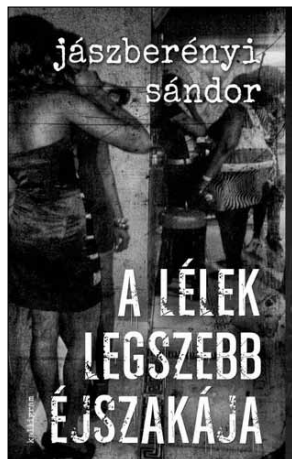
Szokás Hemingwayhez, Graham Greene-hez, Maughamhoz, de még Rejtő Jenőhöz is hasonlítani. Ami összeköti ezeket az írókat, az a koloniális és háborús embertelenség poklában vergődő magányos férfi hangja, aki a humanizmus végének vízióit italba és kurvázásba fojtja. De Jászberényi Sándor jóval több, mint egy huszonegyedik századi magyar Hemingway.

A *lélek legszebb éjszakáját* csak részben lehet akár irodalmi rokonságával, akár a hozzá nagyon közel álló gonzó újságírás hagyományaival megmagyarázni. Az elbeszéléskötet egy új, a rendszerváltás után felnövő közép-európai generáció hangján szól, mely a nagyvilág problémáit globálisabban látja, mint elődei. Nem véletlenek az angolszász irodalmi párhuzamok, valóban sok tekintetben globálisan érvényes próza Jászberényié. Ezt alátámasztja a tény, hogy *Az ördög egy fekete kutya* című korábbi elbeszéléskötetének angol nyelvű kiadása kedvező visszhangra talált a szigetországban.

A novellák az egymásra utalások révén szinte regénnyé állnak össze. A narráció Maros Dániel, egy magyar közel-keleti tudósító egyes szám első személyű elbeszélése. Az elbeszélői hang egyik jellegzetessége az újságíró tudósítói szándéka, amellyel fel akarja fedni olvasói előtt a nyugati médiából megismert papírmásé arab világ fonákját. Azt a világot, ahol az álszent ENSZ mentőakciók is végül csak prostituáltakat képesek pénzelni. Emellett jellegzetes korhely hangulat uralja ezt a narrációt: mintha kocsmái beszélgetés föltanúi lennének, amikor fiatal férfiak „beszopva és beszívva osztják az észet.” A novellák nyelvezete erőteljesen beszélt nyelvi, a szlengtől sem idegenkedik. A szerkezetet többnyire tömören, célratörően felskiccelt állóképek sorozata alkotja, és a cselekményre koncentrált végeredmény, ha stílusban akarunk maradni, „üt”. A kocsmában osztogatott bölcsességek

száraz szíriai sivatagba vetve árválkodnak: „ha hiszel Istenben, nem kell, hogy legyen lelkiismereted.” Az elpuhult nyugati „keménykedés” hangja szembetalálja magát a kiüresedett, embertelen, ember utáni világgal, ahol az ember élete annyit sem ér, mint egy kutyaé.

Szíriai háború, Iszlám Állam, Gázai övezet, vér, erőszak, szénné égett gyerekek holtteste, szexrabszolgák, kurvák, magány, félelem, feldolgozatlan traumák világa ez, melyre válasz az ópiumos, részeges bódulatba menekülés. Első pillantásra egzotikus, orientalisztikus, idegen témának tűnik ez. De Jászberényi Sándor könyvének éppen abban mutatkozik meg a különlegessége, hogy ami az egzotikus arab világ bemutatásának tetszik, egy-egy hirtelen gesztussal felfe-

Kalligram Könyvkiadó
Budapest, 2016
256 oldal, 2990 Ft

di háttorzongató közelségét Európához. Ami a muszlim vallási fanatizmus intoleráns vadhajtásának tűnik, talán mégsem olyan idegen tőlünk, a keresztény kultúrájú Európától. Nem jelent ez persze szinkretizáló egyenlőségjeleket, inkább felvillanó hasonló pontokat a nagy idegenség tengerében. Egymással harcoló idegen világokról szól ez a könyv, melyek felfedik titkolt kapcsolatukat. A „normális” emberi tragédiák és a háború borzalmi, Kelet és Nyugat, kurvák és „tisztességes asszonyok”, muszlimok és keresztények, realitás és misztikum. A globálissá növesztett emberi pokolban eggyé olvadnak ezek az antagónisztikus fogalom párok. Azonkívül, általánosítás voltak nem egyszerűen felszínre kerül, hanem, ahogy a kötet szerkesztője, Cserna-Szabó András fogalmaz, a szöveg az olvasó képébe törli a saját élethazugságait. Az ellentétek násza adja a főszereplő vívódásainak vezérmotívumát.

Nyugat és Kelet vonzásában és taszításában Isten és a vallás kulcsfontosságú kérdései a szövegeknek. A nagyrészt szekularizált, de keresztény alapú európai kultúrából a közel-keleti háborús konfliktusokat figyelve a legnagyobb kérdésnek Isten és a vallás tűnik. Számomra az egyik legerősebb pontja a szövegnek, amikor a két kultúra vallási különbsége azonossággá olvad, és Maros Dániel a kettő között a liminális területen egyedül találja magát. A *Dögevő* című novella egy jellegzetes macsó általánosítással indul: „Szeretem a kurvákat. Ellentétben a rendes nőekkel, nem hazudnak a szemembe, nem csálnak meg és nem árulnak el.” Egy ilyen mondat kétpólusú világot vázol föl, már ha komolyan gondolják. A macsó elbeszélő pedig, aki a gödör fenekét akarja elérni, kocsmai bölcsekedésében végig is viszi ezt a kétpólusúságot, sőt kiterjeszti a nagy világvallásokra, kultúrákra is: „a keresztények meg amúgy is életveszélyesek: életveszélyes megbízni valakiben, aki abban hisz, hogy bármit is csinál, a végén meg lesz bocsátva neki.” Az olvasó találva érzi magát, akár gyakorló keresztény, akár csak európai. Hiszen ez az a nyelv, amit mi is használunk, általában a „muszlimokról” szólva: „életveszélyesek a muszlimok, akik abban hisznek, hogy Isten a más hitűek legyilkolását kívánja tőlük.” A novella egyik nagy erénye, hogy a keresztény Európa saját általánosításaival szembesül ezúttal áldozatként. Végül pedig, hogy a csavar forduljon még egyet, a keresztény kultúrájú európai Maros Dániel lesz az, aki becsapja és a szemébe hazudik egy kurvának, akiről az elején tisztáztuk, hogy ilyet nem tenne vele. „Kérdezte, mennyit fizetek neki, azt mondtam, nyolcszáz fontot, de hazudtam, mert egy fillér sem volt már nálam. Hátulról kefélttem, amikor felsírt a gyereke. – Meg kell etetnem – mondta – Fizzess és menj! – Nem mentem. Kényszerítettem, hogy fejezze be velem, amíg el nem élvezek.” A síró gyereke mellett erőszakoskodni egy kiszolgáltatott nővel, szemébe hazudni és a megszolgált bérétől megfosztani: az elkeseredett macsó végül nem tesz mást, mint igazolja az életveszélyes keresztényekről szóló saját dogmáját. Nincs kegyelem ebben a világban, csak az a lényeg, hogy a bot jó végénél te legyél.

A vallás egyrésztől úgy jelenik meg, mint a kulturális identitás része, amiért akár hazudni, ölni is készek vagyunk. Másrészt viszont a szkeptikus főszereplő mélyen istenhívő alakokkal is találkozik közel-keleti pokoljárása során, akik hatással vannak rá és a szövegre is. A misztikum és a véres, racionális valóság paradox kettőssége adja Jászberényi novelláinak igazán sajátos jellegét. Ez az az oldala Jászberényinek, ami megmenti őt attól, hogy magyar Hemingway-epigon legyen. A *lélek legszebb éjszakájában* Isten és a lélek, nem pusztán fanatikus csordaemberek önigazolása. Nem racionális diskurzust kapunk Közel-Keletről és az arab világról, hanem belecsoppenünk abba. A *pávaangyal* című darab ebben hasonlít Jászberényi egy korábbi művéhez, *Az ördög egy fekete kutya* című kötet címadó novellájához és *A lélek legszebb éjszakája* című elbeszéléshez is. Mindhárom szövegben jelen van a megmagyarázhatatlan földöntúli világ, Isten, ördög vagy a lélek alakjában. Amikor a misztikumról van szó, a szöveg szakít saját szkepticizmusával és megengedi ezek létezését. Az élet hús-vér valóságának és a háború állati mészárlásának paradox ellenpontját képezi a misztikus mesevilág valósága, a hit vagy ópiumos lázalom, hogy Isten valóság.

Épp akkor, amikor legtöbben azt mondanánk: „nincs Isten”, Maros Dániel megadja neki az esélyt. *A pávaangyal* című novellában egy jazidi harcosnak megjelenik Isten küldötte és megjósolja neki, hogy aznap meg fog halni. Az idősebb harcos erre fel is készül, kurd harcostársai és Maros gúnyolódásai közepette egész nap imádkozik, majd az esti csatában valóban halálos sebet kap, és meghal. Aznap este a pesmerga katonák szótlanul iszogatnak és összegzik a napot: „legalább kiderült, hogy van Isten.” Ebben a gesztusban egyszerre van jelen hit és hitetlenség. Hiszen megrendítő és paranormális, hogy valakinek előre megjelentik a halála napját. Ha tehát így értelmezzük az eseményeket: valóban kiderült, hogy van Isten. Ugyanakkor egy háborúban könnyen osztogatják a halált, ahhoz nem kell Isten, hogy megmondja, egy katonának nagy esélye van meghalni ma is.

A főszereplő újra meg újra hit és szkepticizmus, misztikum és racionalitás határán találja magát. Liminalitásként fogható fel Maros Dániel örökös eszméletlenségbe, alkoholba, ópiumba menekülése és álmatlansága is. Örökös bódultság és ébrenlét, napvilágos tisztánlátás és elborultság közötti vergődés áthatja a szöveget is, mely így fragmentált szerkezetű lesz és tükrözi a fel-felvillanó állapotváltásokat. Az elbeszélő traumatizált félelmében, és kiábrándultságában nem akarja, nem meri elfoglalni egyik fix pontot sem. Ennek az állapotnak metaforáját adja *A lélek legszebb éjszakája* című novella is, amikor arra a kongói hiedelemre utal, mely szerint a lélek bizonyos különleges éjszakákon elhagyja a testet és szabadon lebeg lét és nemlét határán.

A kötet egyik legkifejezőbb szimbóluma is a háborús borzalmak határhelyzetszerűségét mutatja be. Jászberényi korábbi műveiben is fontos szerepet kap a kutya, amely ezt a liminalitást jelképezi. A kutya szitokszóként is megjelenik a könyvben és utalás van a döglött kiskutya fényképére is, mely a cinikus fotóriporterek szerint a háború borzalmát legjobban kifejezi (*A lét császárai* című műben), de legalábbis legeladhatóbban. Ám mégis *A kutya kölyke* című novella az, mely a kutya szimbólumra leginkább épít, mint ami a háború határhelyzetét: az emberi és az állati lét közöttiségét megmutatja. A novella kairói utcagyerekekről szól, akik azzal keresik a kenyerüket, hogy bérben verekednek a fogadásokkal nyereszkeskedő kitaratóiknak. Az elbeszélés elején felvillantott kép a felakasztott kutyatetemekről, a verekedésekben elpusztuló kislányok metaforája. Mint ilyen, a vad fekete kutya alakja később az elbeszélő ópiumos álmában is megjelenik, egyenesen egy asszony méhéből bújjik elő, hogy aztán saját emberi szülőjére támadjon. A kutya antropomorf gesztusaival, kulturálisan rávetített emberi érzéseivel az az állat, amelynek léte elválaszthatatlan az embertől. A faj létrejötté mesterséges: az ember adott a farkasnak húst, hogy az ő saját, külön vadállata legyen. Az ember eteti, gondolzza a kutyáját, ha viszont háború van, a kutya vagy kidobandó luxuscikk, vagy az ember harcának résztvevője. A párhuzam így áll képpé *A kutya kölyke* című műben, hiszen a kislány, akik véresre, akár félholtra veretik magukat, egyszerre félig állat vadak és kitaratóik luxuscikkei, akiket ilyen formában létrehozhatnak, haszonért gondolznak, ha pedig nincs rájuk szükség, kidobnak.

Elkeserítőek és mélyen felkavaróak ezek a képek, és ahogy haladunk előre, a novellák hangvétele és témája is egyre durvul. A narráció stílusa alapvetően csapongó, emlékeztet egy fotóriporter gesztusára, aki mindenhol ott akar lenni és a háborút mindkét fél nézőpontjából a lehető legobjektívebben ábrázolja. Az elbeszélés gyakran asszociatív, emlékek között ugrál, és így részletekből áll össze a mozaikszerű összkép. Az aprólékos gonddal kidolgozott párbeszédnek szintén elszigetelt világok véletlenszerű találkozásait fejezik ki. A dialógusok életszerűek, többnyire legalább kétszintű jelentésréteggel bírnak, és gyakran provokálják az olvasó elváráshorizontját. Ilyen például a *Valaki virraszt érted* című novellában a pszichológusnő és Maros Dániel párbeszéde. A háborús övezetből hazatérő Marost megbízója orvosi kezelésnek veti alá, ami feltétele további alkalmazásának. A vér, mocskok, önzés és tomboló libidó őszinte világából hazatérő főszereplő Európa korlátaival szembesül. Amikor Maros leül, hogy egy pszichiáterrel kérdéseinek segítségével

szembe nézzen problémáival, hirtelen nagyon élesen látjuk a konszolidált nyugati és a nyomor sújtotta közel-keleti élethelyzet kontrasztját. A doktornő kérdései az intézmény áthatolhatatlan és személytelen fala mögül szakkifejezésekkel mederbe terelt „szindrómák” feltérképezésében érdekeltek. Ezzel szemben Maros ott áll a mocskos őszinteségével, mely Európában lázadásnak tűnik: „Most mire gondol? – Hogy megbaszok egy pszichiátert az asztalán. – Nem tud provokálni.” Az őszinte válasz, itt provokáció. A vizionkérés nem opció az egyenlőtlen focault-i intézményi kezeltjei számára. A doktornő „Van nő az életében?” kérdésére a természetes viszionkérést („Van pasija doktornő?”) hideg elutasítás fogadja („Itt én kérdezek.”). Maros macsó világának felforgatása ez, ahol az intézményt képviselő nő egyoldalúan behatol, és viszonzásra nem tart igényt.

A kötet legnagyobb erénye, hogy többnyire ki tud lépni a közel-keleti tudósító szerepéből és globális érvényre emelni ezeket a nagyon partikuláris történeteket. Elkerüli mind a korábban jelzett racionális kívülálló szerepét is, mind az arab kultúra lelkes rajongójának pozícióját is, aki az élet valódi mélységét találta meg ezekben a nyomor és háború sújtotta országokban. A nyomorról olvasva nagyon hamar találva érezheti magát az olvasó. A *Banana Split* című korhely kalandnak induló novella például a szülőség giccses közhelyeiről rántja le a leplet. A főszereplőt végigkíséri az Európában hagyott kislia álmokképe, és a lelkiifurdalás, hogy nem törődik vele. Amikor egy átdorbézolt éjszaka után egy kurva ágyából annak ajtóban síró kislánya ébreszti fel, Maros, a kudarcot vallott apa, elkíséri a kislányt anyja helyett az iskolába, beszélget vele, még fagyit is vesz neki. Kínálkozik a sztereotip tanulság: a szudáni kurva kislánya is kap annyi törődést, mint az elhagyott magyar, hisz nem csak a robotszerű európai mintakövetés eredményez tűrhető gyerekkort. Már éppen ellágyulnánk a körvonalazódó „szerencsétlen sorsú, de azért jó anya” mítosz hatására, mikor a másnapos kurva egy mondata lerombolja azt: „nincs gyerekem”. Nincsenek felmentések se nyomorultnak, se mintakövetőnek.

A *jó kuncsaft* című darab szintén partikuláris szituációt emel globális érvényű kapcsolati drámává. Maros ismét egy prostituált ágyában találja magát, akivel a bárban kölcsönösen eljártsszák az ilyenkor szokásos verbális előjátékokat. Úgy tesznek, mintha ez egy udvarlással körített szerelmi kaland lenne. Csak akkor önti el Marost a mélységes iszonyat, amikor kiderül, hogy a lánynak ki van vágva a klitorisza. Fehér férfiként, Maros ettől kezdve csak a szánandó, segítségére szoruló áldozatot látja, a lány pedig beleragadva a sztereotip kurvaszerepbe, „segítene” Marosnak könnyíteni magán. Végül a férfi undorral és száanalommal küszködve nyújtja neki a pénzt, és ezzel a visszautasítást. A lány szó nélkül öltözik, és elmenőben ennyit mond: „Tudok szerelmes lenni. Lehet, hogy nem tudok dolgokat, mint a nők a hazámban, de tudok szerelmes lenni.” Maros kábulatában még azzal vigasztalja magát: „Legalább kifizettem. Jó kuncsaft voltam.” Másnap reggel pedig ráébred, hogy a lány otthagya a pénzt. A boldogtalan élet jellemző menekülőútja az a gondolat, hogy „legalább neki jót tettem, ha már nekem rossz volt”. Bár a kötet egész világa azt a kiábrándult, elmagányosodott eszmét sugallja, hogy „érdek van, csupáncsak érdek” (ahogy Jászberényi máshol egy versben írja), ez az elbeszélés láttatja, hogy mi minden kavarog az emberben az érdeken kívül.

A kötet yngengéi közé tartozik, hogy néha zavaró módon épít közismert kulturális toposzokra. Keves újat mond például a *Tél az ígélet földjén* című elbeszélés sztereotip frontábrázolása. A „karácsony a lövészárokban” toposz legalább százéves, és már az első világháború óta ezzel a melodramatikus szembeállításal (a szeretet egyetemes ünnepe kontra egymást gyilkoló emberiség) próbálják a háború borzalmait ecsetelni. Olykor a főszereplő karaktere is túlerőlteti a klasszikus örült toposz jellemzőit: a vakmerő egzaltált, aki ki mondja az álszent világról az igazságot.

A *lélek legszebb éjszakájának* számos méltatója látja hibának a kötet erősen férfisoviniszta stílusát. Ez egyébként az egyik olyan elem, ami határozottan Hemingway-szerű. Maros

elkeseredett macsóságát Domján Edit a kulter.hu számára írott recenziójában egyenesen a közhelyes önsajnálattal kifejezésékként értékeli és az ilyen attitűdről szólva a kötelező satirikus hangnemet hiányolja. Maros macsó látásmódja első pillantásra valóban illeszkedik a populáris kultúra misztifikáló és leegyszerűsítő nőképeihez. A novellafüzéren végigvonul a démonizált hűtlen feleség, akinek Maros az egész pokoljárását köszönheti. Ez pedig valóban hímsoviniszta egyoldalúságot sugall. Ám ne felejtsük el, hogy Maros alakja nem a fűtött szobából macsó. Ő két kultúra találkozásán fogalmaz meg maga számára egy nyilvánvalóan sebzett férfiasságot. De ahol az egyik arab szereplő azt tanácsolja neki, hogy lője le a hűtlen feleségét, a másik oldalon pedig a feldolgozás-elfogadás-tovább lépés normalizáló hármasa szerint kellene ebben a helyzetben viselkednie, azt hiszem, teljesen hiteles a kettő közötti vívódás, mely Európából macsónak tűnhet. Ráadásul láthatjuk, hogy Maros leegyszerűsítő mondatainak mindig van fonákja. A macsóizmust nem lehet piedesztálra állítani, és a könyv nem is teszi ott, ahol kivágott csiklójú kurvákról és a Daesh által leigázott szexrabszolgákról olvashatunk.

Az apróbb szépséghibák ellenére nagyon őszinte és kegyetlen könyvet kap az olvasó. A macsó és az egzotikus külsőségek valódi gondolati elmélyültséget és európai kultúránk számára releváns kérdéseket takarnak. Jászberényi Sándor kötetének elsődleges felismerése, hogy az én legmélyére tett utazás a másikon keresztül lehetséges. Igaz ez az én kulturális, vallási és személyes vetületére egyaránt.